

ევროპა რომორც მასწავლებელი

ევროპია არის ლამპარი მთელი ქვეყნისა,
განმანათლებელი კაცის გონებისა,
მეცნიერება მოსწავლეთა, სიბრძნე გამგეთა
და სიკეთილე კაცობრიობისა.¹

1999 წლის 27 იანვარს საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარემ, ზურაბ ჟვანიამ, ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის სხდომაზე, რომელზეც მხარი დაუჭირეს საქართველოს ამ ორგანიზაციაში განევრიანებას, თქვა: „მე ბედნიერი და ამაყი ვარ იმით, რომ სწორედ ჩვენს თაობას ხვდა წილად პატივი აქ, ევროპის სასახლის ტრიბუნიდან წარმოეთქვა ქართულად ეს რამდენიმე სიტყვა: მე ვარ ქართველი, მაშასადამე, მე ვარ ევროპელი.“² ამ ფრაზას, რომლის წარმოთქმის „პრივილეგია“³ წილად ზურაბ ჟვანიას ხვდა, ამზადებდნენ მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლები.

თანამედროვე ქართველები ეჭვის თვალით და კრიტიკულად განიხილავენ ზურაბ ჟვანიას ამ ფრაზას და მას ხშირად, სრულებით არარეფლექსურად უპირისპირებენ კომუნისტურ ეპოქაში ფორმირებული ნაციონალიზმის რიტორიკას, რომლის მთავარი შემადგენელი ევროპეიზაციის ზეგავლენით ნაციონალური იდენტობის („ქართველობის“) დაკარგვის შიშია. ამიტომ სულაც არ არის გასაკვირი, როცა სოციალურ ქსელებში და ყოველდღიურ საუბარში არცთუ იშვიათად

1. ჯამბაკურ-ორბელიანი, ალექსანდრე. 1861. ქართველების ძველი დრო. ცისკარი, ნოემბერი
2. ჟვანია, ზურაბ. 1999. სიტყვა ევროპის საბჭოს გენერალური ასამბლეის 1999 წლის 27 იანვრის სხდომაზე ქ. სტრასბურგში. საქართველოს რესპუბლიკა. 29 იანვარი
3. ზურაბ ჟვანია საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვასა და განმტკიცებას, რასაც, მისი აზრით უზრუნველყოფდა საქართველოს ევროპული ინტეგრაცია, მისი თაობის პრივილეგიად მიიჩნევდა. იხ. ჟვანია, ზურაბ, ჩვენი თაობის პრივილეგია: ლექციების კურსი; ზურაბ ჟვანიას სახელ. საქ. საზ. საქმეთა ინ-ტი (I). – მე-2 გამოც. – თბილისი, საარი, 2006

მოისმენ ან წაიკითხავ ზურაბ ჟვანიას ცნობილი წინადადების ასეთ ვერსიას: „მე ვარ ქართველი და არავითარი მაშასადამე.“ ამ გამონათქვამს ერთგვარი პოპულარობა და თანამედროვე ქართველების ერთი ნაწილის წინააღმდეგობა საქართველოს ევროპულ ინტეგრაციასთან მხოლოდ იმით უნდა აიხსნას, რომ ისტორიულ ვითარებათა გამო დავიწყებას მიეცა მეცხრამეტე საუკუნემდე და განსაკუთრებით მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი მოღვაწეების შრომა ევროპული კულტურის მიღწევების ასათვისებლად.

ის, რომ თაობებს შორის კავშირი განწყდა და ერთი თაობის მიერ მექმნილი კულტურული მემკვიდრეობა მეორე თაობას არ გადაეცა, არის მიზეზი იმისა, რომ თანამედროვე ქართველს ევროინტეგრაცია და ევროპული ღირებულებების ათვისებისკენ მონოდება პოლიტიკური კონიუქტურით ნაკარნახევ მტრულ გამონაგონად ეჩვენება. სწორედ თაობებს შორის კავშირის განწყვეტის გამო მუდამ ბარბაროსებივით ხელახლა გვიხდება „აღმოჩენა“ და გახსენება იმისა, რაც ოდესღაც ჩვენს წინაპრებს შეუქმნიათ. ეს ვითარება კულტურულ მეხსიერებაში ნყვეტის შედეგია და იწვევს „ახალი“ იდეებისადმი ქართველების უნდობლობას. არადა „ქართული კულტურის ევროპული CV“⁴ მეცხრამეტე საუკუნემდე ბევრად ადრე გაჩნდა, ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის ინტელექტუალურმა მოძრაობამ ამ CV-ის უზარმაზარი კორპუსი შექმნა. ჩვენი კულტურისთვის დამახასიათებელ თაობათა შორის მეხსიერების ამდაგვარ ნყვეტას ისტორიული ვითარება განაპირობებდა:

1. ქართლ-კახეთის სამეფოს და შემდეგ კი ოდესღაც ერთიანი ფეოდალური საქართველოს ცალკეული ფეოდალური ერთეულების რუსეთთან შეერთების, ხოლო 1918-1921 წლის დამოუკიდებელი საქართველოს ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ანექსიის შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პოლიტიკური კონიუქტურის ზეგავლენით ჩამოყალიბდა მოსაზრება, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება იყო ერთადერთი ალტერნატივა ჩვენი ქვეყნის გადარჩენისათვის. ზემოთქმულის დადასტურებაა ედუარდ შევარდნაძის სიტყვები, რომელიც მან 1983 წელს წარმოსთქვა: „დღეს ვაქებ-ვადიდებთ დიდ, გენიალურ რუს ხალხს, ვადიდებთ მას იმიტომ, რომ სწორედ რუსი ხალხის მეოხებით 200 წლის წინათ ქართველმა ხალხმა თავიდან აიცილა ფიზიკური მოსპობის საფრთხე. რუსი ხალხის მეშვეობით, უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ რუსეთის ძლევამოსილი ომების შედეგად ძირითადად აღდგა საქართველოს ისტორიული საზღვრები. რუსი

4. ეს ცნება პროფესორმა გია ნოდამ გამოიყენა რადიოგადაცემაში „ევროპედია“ 2016 წელს

ხალხის მეოხებით დაიწყო ქართველი ერის კონსოლიდაციის ინტენ-
სიური პროცესი, ერისა, რომელიც ეკონომიკური და კულტურული
აღორძინების გზას დაადგა. დიდი რუსი ხალხის, რუსეთთან ერთიანო-
ბის მეოხებით საქართველო ეზიარა რუსეთის განმათავისუფლებელ
მოძრაობას, მისი მეშვეობით კი ევროპულ კულტურას.⁵ ედუარდ შე-
ვარდნაძის ეს სიტყვები დღეს შეიძლება ირონიის საგანი იყოს, მაგრამ
ის ამავე დროს არის ქართველების ტრაგიკული ისტორიის ერთ-ერთი
გამოხატულება. მთელი ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფია, რომე-
ლიც პოლიტიკურ ცენზურას იყო დაქვემდებარებული, შევარდნაძის
ამ სიტყვებს ირეკლავდა. ისტორიისა და ლიტერატურის სასკოლო
სახელმძღვანელოები ახლაგზრდა თაობას იმ შეგნებას უნერგავდა,
რომ თუ არა რუსეთი, საქართველო გეოგრაფიულად და დემოგრაფი-
ულად არსებობას შეწყვეტდა. კომუნისტურმა სისტემამ და ამ სის-
ტემის გავლენის ქვეშ მოქცეულმა ქართულმა სოციალურმა აზრმა
მეცხრამეტე საუკუნის პროევროპულ მემკვიდრეობას, მისი შემდგომი
თაობისათვის გადაცემას და განვითარებას საშუალება არ მისცა და
ქართველების ევროპისაკენ სწრაფვა ქართული სოციალური აზრის-
თვის მარგინალურ საკითხად აქცია. ამ ვითარებამ საქართველოს ევ-
როპის მიმართ ნიჰილიზმის გაღვივებას შეუწყო ხელი. პოეტ მუხრან
მაჭავარიანის ლექსი „საბა“⁶ საქართველოს ევროპული გზის მიმართ
ამ ნიჰილიზმის ამბივალენტური დადასტურებაა, სადაც საქართვე-
ლოს ევროპასთან პოლიტიკური ურთიერთობა ევროპისათვის უმნიშ-
ვნელო და საქართველოსთვის ილუზორულ პერსპექტივად არის წარ-
მოდგენილი. მეტაფორულად პოეტმა ეს ასე გამოხატა: „საფრანგეთს
ვთხოვოთ:/გვიშველისო,/– სასაცილოა!/შენი ვახტანგი/ლუდოვიკოს/
ფეხზე ჰკიდია.“ ამ ლექსში გამოთქმული ევროპის საქართველოსადმი
დამოკიდებულების ტოლფას გამონათქვამს თანამედროვე საქართვე-
ლოშიც გავიგონებთ. დღესაც ხშირად გვესმის ნიჰილისტური ფრაზა
„ჩვენთვის დასავლეთი რუსეთს ომს არ დაუნყებს“. დიპლომატიურ
ენაზე რუსეთის მიმართ გამოთქმული ევროპელი პოლიტიკოსების
ფრაზები, როგორიცაა „შეშფოთებულები ვართ რუსეთის აგრესიული
მოქმედებით“, თანამედროვე ქართველს მუხრან მაჭავარიანის ლექ-
სის განწყობისკენ აგზავნის.

5. შევარდნაძე, ედუარდ. 1983. ამხანაგ ე. ა. შევარდნაძის სიტყვა. კომუნისტი. 30 ოქ-
ტომბერი; პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ ედუარდ შევარდნაძის ამ იდეოლოგი-
ურად მოტივირებულ სიტყვაში ცივილიზატორული ფუნქცია აკისრია არა რუსეთს,
არამედ ევროპას.

6. მაჭავარიანი, მუხრან. სულხან-საბა ორბელიანი. (თბილისი: პირველი სხივი : თბილი-
სის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა ლიტერატურული წრის აღმანახი,
1951) 40-41

II. საქართველოს პირველ რესპუბლიკას (1918-1921) კავშირი არ დაუკარგავს მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი ინტელექტუალების ევროპულ იდეებთან. შეიძლება ითქვას, რომ პირველმა რესპუბლიკამ მეცხრამეტე საუკუნეში გამოთქმულ ამ იდეებს პოლიტიკური ხორცი შეასხა და დამოუკიდებელ საქართველოს მიზნად ევროპულ ოჯახში ინტეგრაცია დაუსახა. ამაზე მკაფიოდ მეტყველებს ნოე ჟორდანიას სიტყვები: „და რამდენად უმონყალო, შეუბრალებელი იყო ბარბაროსული აზიის მხრით ჩვენს ხალხზე თავდასხმა, იმდენათ მასში მაგრად იდგამდა ფესვებს ევროპიული კულტურისადმი მისწრაფება.“⁷ „მთელი ჩვენი მეცადინეობა მე-16 საუკუნიდან მიმართულია დასავლეთის დაახლოვებისაკენ. ჩვენ იქ ვეძებდით და ვეძებთ წყაროს თავისუფლებისა და კულტურისა და მამასადამე, ჩვენს შორის არ შეიძლება იყოს შუღლი და მტრობა.“⁸ „ჩვენ დღეს შეგვიძლიან შევიდეთ ევროპულ ხალხთა ოჯახში პირდაპირ სრულიად უშუამავლოდ. დღეს ჩვენ უკვე ამ გზაზე ვართ და ჩვენ ჩვენის ნებით არ გადაუხვევთ“.⁹ „ჩვენი დღევანდელი ცხოვრება და მომავალი გზა-კვალი მჭიდროთ, უშუამავლოთ გადაეჯაჭვა დასავლეთს და ამ კავშირის გაქარწყლება არ ძალუძს არავითარ ძალ-ლონეს. ...მთელმა ევროპამ განურჩევლათ პარტიისა და კლასისა, ერთხმათ გვითხრა: კეთილი იყოს შენი დაბადება, კეთილი იყოს შენი მობრძანება და ჩვენ გვმართებს ეს ერთსულოვანი კურთხევა გავამართლოთ საქმით – გავხდეთ ნამდვილი ევროპიელი. როგორც ხედავთ საქართველოს და რუსეთის გზები აქაც გაიყარენ, ჩვენი გზა მიდის ევროპისაკენ, რუსეთის კი აზიისაკენ.“¹⁰

სრული თავდაჯერებულობით შეიძლება ითქვას, რომ პირველი რესპუბლიკის უკიდურესად პროევროპული ღირებულებები მეცხრამეტე საუკუნეში შემუშავებული ფორმულებისა და ნარატივის ლოგიკური გაგრძელებაა. ეს ნარატივი ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგაც ბჭუტავს და საერთოდ არსებობას წყვეტს 1930-იანი წლების სტალინური ტერორის შემდეგ. 1937 წლის წითელი ტერორი, თუ მერაბ მამარდაშვილის ცნებას გამოვიყენებთ, შეიძლება განვიხილოთ, როგორც „ანთროპოლოგიური კატასტროფა“¹¹, რომ-

7. ჟორდანია, ნოე. 1918. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის წერილი საერთაშორისო სოციალისტური ბიუროსადმი მიწერილი. ერთობა. 3 ნოემბერი
8. ჟორდანია, ნოე. 1918. საქართველოს პარლამენტის სადღესასწაულო სხდომა. ერთობა. 4 დეკემბერი
9. ჟორდანია, ნოე. 1918. საქართველოს პარლამენტში საქართველოს დამოუკ. დღესასწაული | ქრისტეშობისთვის. საქართველო. 4 დეკემბერი
10. ჟორდანია, ნოე. 1920. დამოუკიდებელი საქართველო. დღესასწაული. საქართველო. 16 იანვარი
11. Мамардашвили, М. Сознание и цивилизация : Тексты и беседы – Москва : Логос, 2004, გვ. 9

ლის შედეგი სწორედ მეცხრამეტე საუკუნის მემკვიდრეობის ერთ ნა-
წილთან, კერძოდ, პროევროპულ, ჰუმანისტურ-ლიბერალურ იდეებთან
კავშირის სრული განვეტაა. შეიძლება ითქვას, რომ 1937 წლის ტერო-
რის კულტურული და სოციალური შედეგები თანამედროვე ქართულ
საზოგადოებაში ჯერ კიდევ საკმარისად არ არის შესწავლილი. სწორედ
იოსებ სტალინის მმართველობის წლებში იგება კონცეფცია და ყალიბ-
დება შეხედულება, რომლის კვინტესენციასაც ედუარდ შევარდნაძის
1976 წელს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXV ყრილობა-
ზე წარმოთქმული სიტყვა წარმოადგენს: „ამხანაგებო, საქართველოს
მზიურ ქვეყანას უნოდებენ, მაგრამ ჩვენი ჭეშმარიტი მზე აღმოსავლე-
თიდან კი არა, ჩრდილოეთიდან, რუსეთიდან ამობრწყინდა, ამობრწყინ-
და ლენინური იდეების მზე, საქართველო სამხრეთის თბილი რესპუბ-
ლიკაა, მაგრამ ჭეშმარიტი სითბო ჩვენთან შემოვიდა ჩრდილოეთიდან,
დარიალის ხეობიდან. იგი – ლენინური იდეების სითბო – ჩვენთან მოვი-
და ისტორიული საქართველოს სამხედრო გზით, რუსეთ-საქართველოს
გზით“. ¹² ეს ასტრონომიული მეტაფორა – „მზე ჩრდილოეთიდან ამო-
ვის შერქმეული მეტსახელი – ამავდროულად იმ კულტურული წყვეტის
მეტაფორული გამოხატულებაა, რომელმაც მეცხრამეტე საუკუნის
ჩვენი პროევროპული მემკვიდრეობა „კულტურულ არაცნობიერში“
გადაასახლა. ამ გადასახლებას სხვაგვარად შეიძლება სრული და თავი-
სუფალი ადამიანის განდევნა და მარტივი ჰომო სოვიეტიკუსის გამოყ-
ვანა დავარქვათ. პროკრუსტეს სარეცელზე დანვნილი სოციალური და
ჰუმანიტარული მეცნიერებების პირმშო ჰომო სოვიეტიკუსი „ბრტყე-
ლი“ ადამიანი იყო, რომელსაც მხოლოდ ერთი სხეული გააჩნდა – მუშა
სხეული; მხოლოდ ერთი იდეოლოგია ჰქონდა – მარქსიზმ-ლენინიზმი.
მას არ ჰქონდა ინდივიდუალური მეხსიერება, მისი მეხსიერება მხოლოდ
საბჭოთა სახელმწიფოს იდეოლოგიით იყო გაუღენთილი. შესაძლებე-
ლია, სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ თანამედროვე ქართველს ხში-
რად უჭირს ყოველდღიური ცხოვრების მრავალფეროვნების მიღება და
განსხვავებული იდენტობების მატარებელი ადამიანებისათვის საჯარო
სივრცეში ადგილის დათმობა.

1937 წელს ადამიანებს ნააჭრეს წინა თაობების მემკვიდრეობა და
მეხსიერება და ამ მეხსიერების მატარებელი ადამიანების დიდი ნაწილი
ფიზიკურად გაანადგურეს. თანამედროვე პოსტსაბჭოთა ადამიანის
ცინიზმი და ევრონიჰილიზმი წინა თაობებთან კავშირის განყვეტიტაა
განპირობებული. ამიტომ არის „მეხსიერებანაჭრილი“ პოსტსაბჭოთა

12. შევარდნაძე, ედუარდ. 1976. ედუარდ შევარდნაძის სიტყვა საბჭოთა კავშირის კომუ-
ნისტური პარტიის XXV ყრილობაზე. კომუნისტი, 27 თებერვალი

ადამიანისთვის გაუგებარი, დაუფერებელი, მიუღებელი, ქილიკისა და ირონიის საგანი უვანიას სიტყვები "მე ვარ ქართველი, მაშასადამე, მე ვარ ევროპელი." თუნდაც უვანიას ამ სიტყვების უკან მეცხრამეტე საუკუნის ქრესტომათიული ავტორი ან თუნდაც წმინდანი იდგეს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ჯერ კიდევ საბჭოთა კონტექსტის ნაწილი ვართ და ჩვენი საბჭოთამდელი კულტურული მემკვიდრეობა ჩვენი თვითობის ნაწილი არ გამხდარა. ჩვენ დავკარგეთ ჩვენივე თავი და ახლა ვცდილობთ მის პოვნას.

საბჭოთა სისტემამ ადამიანებს ნააჭრა არა მხოლოდ მეხსიერება და ასტრონომიული წარმოდგენები პოლიტიკური მითოლოგიით შეუცვალა, არამედ სივრცეში მოძრაობა და გადაადგილებაც შეუზღუდა და ის მხოლოდ გარკვეული მიმართულებით წარმართა. საქართველოს, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეს მიმართულება ხმელეთით - საქართველოს სამხედრო გზით - განესაზღვრა, ხოლო ზღვისკენ გახედვა და ზღვით სარგებლობა საერთოდ შეეზღუდა. ამ შეზღუდვის შედეგია ზღვისადმი სრული სიბრმავე, ზღვის იგნორირება, ზღვის ვერდანახვა. არადა, მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლები ზღვას როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ალტერნატიულ გზას, სატრანსპორტო საშუალებას განიხილავენ. ისინი იწყებენ მსჯელობას ზღვაზე როგორც ევროპასთან კავშირ-ურთიერთობის საშუალებაზე და კრიტიკულად განიხილავენ ზღვისადმი ქართველების ისტორიულად არსებულ დამოკიდებულებას. „ყველა იმ ხალხებისათვის, რომელნიც ზღვის ნაპირას დგანან, ზღვა დაუფასებელ საუნჯეთ ყოფილა. ადამიანის დაარსებიდამე შენიშნულია, რომ ყველაზე ადრე ის კაცი და ის ხალხი განათლებულა და გამდიდრებულა, რომელიც ზღვის ნაპირას ცხოვრობდა. სხვათა შორის, ზღვას მიუცია იმათთვის სხვა ხალხებთან მისვლა-მოსვლისა და ვაჭრობის გამართვის სახსარი, - და ეს პირველი საშუალებაა ხალხის წინ მსვლელობისა, განათლებისა.

რაში გამოვიყენეთ, როგორ ვისარგებლეთ ჩვენ შავი ზღვითა? დაუახლოვდით ჩვენ განათლებულ ხალხებს? ჩვენ მოძმე ხალხებთან, ამ ზღვის ნაპირას მცხოვრებლებთან, მაინც თუ გვექონდა მისვლა-მოსვლა და ცნობა? იქნება ის სიმდიდრე მაინც გამოვიყენოთ, რომელიც ზღვაშია? არც ერთი, არც მეორე, არც მესამე. ჩვენს ქვეყანას გარდა, თუ სხვა ხალხი და სხვა საუკეთესო ცხოვრება იყო, ჩვენ ხეირიანათ არც კი ვიცოდით; ჩვენი მეზობლები თუ ჩვენი ძმები იყვნენ და ისინი გამოგვადგებოდნენ გაჭირვების უამს, ამაზე ვინ ჰფიქრობდა! შავ ზღვაში თევზის დაჭერა და სხვა ათასი ზღვაში მყოფი ნივთების და ცხოველების გამოყენება ვის

გოსდიოდა თავში!"¹³ ზღვისადმი ეს პრაგმატული დამოკიდებულება იკარგება საბჭოთა ეპოქაში, რადგან ზღვა ხდება პოლიტიკური საზღვარი საბჭოთა კავშირსა და მსოფლიოს სხვა ხალხებს შორის; და საქართველოს, როგორც სსრკ-ის შემადგენელ ერთ-ერთ რესპუბლიკას წართმეული აქვს საგარეო პოლიტიკის წარმართვის ყოველგვარი უფლება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზღვა, რომელიც შეიძლებოდა კავშირ-ურთიერთობების საშუალება ყოფილიყო, კიდევ ერთხელ კარგავს თავის ფუნქციას. პოსტსაბჭოთა დამოუკიდებელი საქართველოს მთვრობას ორი ამოცანა ჰქონდა: მას ერთდროულად უნდა დაეძლია ცარისტული და ბოლშევიკური რუსეთის მემკვიდრეობა და ამიტომაც სულაც არ არის შემთხვევითი „ვარდების რევოლუციის“ მთავრობის სურვილი, ეს ზღვასთან დაახლოვებით მოეხერხებინა. ამ კოლონიური მემკვიდრეობის დაძლევის მიზნით ვარდების რევოლუციის მთავრობა იწყებს ბათუმისა და მთელი შავი ზღვის სანაპირო ზოლის აქტიურ ათვისებას და ქართულ საზოგადოებას სთავაზობს ახალ პროექტს – ლაზიკას, რომელიც პოსტსაბჭოთა ქართველმა არ გაიზიარა, რადგან პროექტის მნიშვნელობის აღქმაში მას ხელი შეუშალა ცნობიერებიდან ჯერ კიდევ ვერგანდევნილმა ხმელეთის, ანუ რუსეთის, გზის უალტერნატივობის კონცეფციამ.

კრებულის „ევროპა როგორც მასწავლებელი“ მიზანი სწორედ ის არის, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლების „დავინყებული“, საბჭოთა სისტემის მიერ რეპრესირებული პროევროპული მემკვიდრეობის გამოცემით ერთგვარად ხელი შევეწყოთ ამ მეხსიერების თანამედროვე საქართველოს მოქალაქეების თვითცნობიერებაში და შეგნებაში დაბრუნებას.

ჩვენი კვლევის საგანი – მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პრესა – დისკურსულად უაღრესად მრავალფეროვანია. მასში ჩვენ ვიპოვით უკიდურესად და ზომიერად პროევროპულ, პრორუსულსა თუ ეთნოცენტრისტულ დისკურსებს (ცხადია, მემარჯვენე-მემარცხენე დისკურსების გასწვრივ), მაგრამ ყველაზე თანმიმდევრული, დამაჯერებელი და არგუმენტირებული არის პროექტროპული დისკურსი, რომელიც უფრო ეფექტურია თვითშემეცნების და ქართველების მდგომარეობის შეფასების თვალსაზრისით. სწორედ პროევროპული დისკურსით ხდება საკუთარ თავზე დაკვირვების ინტენსიფიკაცია.

13. მესხი, სერგეი. 1874. ქართველი ევროპაში: (ხამი მოგზაურის შენიშვნები და ფიქრები). დროება. 4 იანვარი, 11 იანვარი, 18 იანვარი

მეცხრამეტე საუკუნის ქართველმა დამკვირვებლებმა ევროპულ ლირებულებებზე, ცხოვრების ევროპულ წესზე, ევროპულ განათლებაზე, ევროპულ სამეურნეო ცხოვრებაზე, ევროპული სახელმწიფოების პოლიტიკურ მონყობაზე დაკვირვებით შეძლეს ქართველების მსოფლმხედველობრივი, ყოფითი და სხვა სახის პრობლემების იდენტიფიკაცია და მათი გადაჭრის გზების დასახვა. მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლებისათვის ევროპა წარმოადგენს არამხოლოდ მასწავლებელს, არამედ ერთგვარ სარკეს, რომელიც საქართველოს და მთელი კაცობრიობის მომავალსაც ირეკლავს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, განვითარების ევროპული მოდელები ქართველ დამკვირვებელს „უნივერსალური მნიშვნელობისა და ვარგისიანობის“¹⁴ მქონე მოდელებად მიაჩნია; ამასთან ერთად, ევროპული კულტურის მიღწევების საკუთარი კულტურის მიღწევებთან შედარებით ქართველი დამკვირვებლები იმეცნებენ საკუთარ თავს და განსაზღვრავენ, თუ სად იმყოფებიან ისტორიული განვითარების გზაზე. დღეს, შესაძლოა, არც თუ ისე პოლიტიკორექტულია ერთი კულტურა მეორე კულტურასთან შეფასებითად შევადაროთ და ვთქვათ, რომ ერთი მეორეს სჯობს, ერთი უპირატესობს მეორეზე, მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, აღიარებენ ევროპული კულტურის წინასწარობას და საქართველოს ევროპასთან მიახლოება, ევროპულ კულტურას დამსგავსება სრულებით შესაძლებლად და, მეტიც, გადაუდებელ ამოცანად მიაჩნიათ. ამ შესაძლებლობის საფუძველს ისინი ხედავენ იმაში, რომ (1) საქართველო ყოველთვის იყო ევროპული ცივილიზაციის ნაწილი და (2) ამ ცივილიზაციასთან ჩამოშორება, მასთან კავშირის განწყვეტა საქართველოს არჩევანი კი არ იყო, არამედ ჩვენი ევროპასთან დაშორება ისტორიულმა და გეოპოლიტიკურმა ვითარებამ განაპირობა. „ვინიცობაა, თუ ჩუენს მამაპაპათ ევროპიელებთან მეზობლობა ექნებოდათ, მაშინ შეიძლება ყუელას დარწმუნება, რომ ქართუელეიქნებოდა ჩუენს ქუეყანაში, მაგრამ ვინ აღუდგება წინაგარემოებას? – საშინელს ვეშაპსავით განოლილი ოსმალოს სახელმწიფო ჩვენსა და ევროპიის შუა; ის ფანატიზმით გარეტებული ოსმალოს ერი, ჩუენსა ნებსლა მოაგონდებოდა ევროპია, რომელსაცა ეხუეოდნენ ოთხსავ კუთხივ, სპარს-ოსმალოები და სრულიად დანთქმას უპირებდნენ, აქ ამისი დაწერა დიახ ადვილი და წასაკითხავად უფრო ადვილი, მაგრამ

14. მესხი, სერგეი. 1874. ქართველი ევროპაში : (ხამი მოგზაურის შენიშვნები და ფიქრები). დროება. 4 იანვარი, 11 იანვარი, 18 იანვარი

თუ სრულიად გონებაში წარმოიდგენთ იმ ანბავსა, ზარ დასაცემი საშინელება ყოფილა საქართველოზე!"¹⁵

რა მეთოდებითა და საშუალებებით უნდა მოხდეს ქართული საზოგადოების მოდერნიზაცია, ანუ ევროპულ საზოგადოებასთან მისი დამსგავსება? ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სტრატეგიად წარმოდგენილია „ნაბაძვა“ და „მითვისება“ (ათვისება). მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ დამკვირვებლებს გააზრებული აქვთ, რომ გაევროპელება, მოდერნიზაცია შესაძლებელია მხოლოდ, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, „დემოკრატიზაციის გარეშე“. ცხადია, ამის მიზეზი ისაა, რომ რუსეთის იმპერიაში ყოველგვარ დემოკრატიზაციას უპირისპირდება ცარიზმი, რომლის პირობებში ევროპეიზაცია უნდა მომხდარიყო შემოვლითი გზით – სამეურნეო, კულტურული და სამეცნიერო მიღწევების ათვისებით. ამიტომ ქართულ მედიაში იმ დროს წარმოებული დისკუსია ევროპულსა და ქართულ გუთანზე, მათი შედარება, შეიძლება დღეს ვინმეს მხოლოდ კონკრეტულ საკითხზე დავად მოეჩვენოს, მაგრამ სინამდვილეში ამის უკან უფრო დიდი ჩანაფიქრი დგას: კონკრეტული ტექნოლოგიის შემოსვლით ღირებულებათა სისტემაში ცვლილების შეტანა და ევროპული სამეცნიერო-კულტურული მიღწევების „ნაბაძვით“ ქვეყნის მომავალი პოლიტიკური განვითარების საფუძვლების შექმნა. იმპლიციტურად მოცემული სტრატეგია ასე გამოიყურება: ჯერ ტექნოლოგიებს, ევროპულ მეცნიერებას, ევროპულ სამეურნეო ცხოვრების წესს დავეუფლოთ და ამით შევქმნათ რუსეთის იმპერიის კოლონიაში მყოფი ქვეყნის მომავალი დამოუკიდებლობის საფუძველი. ამიტომ სულაც არ არის გასაკვირი 1905 წელს ბესარიონ ლომინაძის „ნამოცდენა“ შვეიცარიაზე საუბრისას: „თუ თავისუფლება ჩვენც მოგვენიჭა, ცხადია, რომ სწავლა-განათლების საქმეში დედამინაზე უკეთესს წასაბაძ ქვეყანას ვერ ვიპოვნით.“¹⁶ ეს გაბედული და რუსეთის იმპერიაში აკრძალული ფრაზა ამდგვარადაც შეიძლება ინტერპრეტირდეს: ვიდრე დამოუკიდებლები არ გავმხდარვართ, დროით უნდა ვისარგებლოთ და ჯერ ევროპული სამეცნიერო და ტექნოლოგიური მიღწევები უნდა ავითვისოთ და ასე მოვემზადოთ დამოუკიდებლობისათვის. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ მას შემდეგ, რაც მეოცე საუკუნის ბოლოს საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ხოლო მოგვიანებით „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ მოსულმა მთავრობამ ქვეყნის მოდერნიზაცია

15. ჯამბაკურ-ორბელიანი, ალექსანდრე. 1861. ქართველების ძველი დრო. ცისკარი, ნოემბერი

16. ლომინაძე, ბესარიონ. 1905. სახალხო განათლება შვეიცარიაში. ცნობის ფურცელი. 28 ივლისი

განიზრახა, პრაქტიკულად მეცხრამეტე საუკუნეში ქართველი დამ-
კვირვებლების მიერ ფორმირებულ სტრატეგიას მიმართა. კერძოდ,
მთავარ ამოცანად სახელმწიფოს სწრაფი ტექნოლოგიური, ინფრა-
სტრუქტურული და საგანმანათლებლო მოდერნიზაცია განისაზ-
ღვრა, რაც მოარული ფრაზით იყო გამოხატული - „კომპიუტერი-
სა და ინგლისურის“ ცოდნა. ამას უნდა მოჰყოლოდა ევროპასთან
დამსგავსების შემდეგი ეტაპი - დემოკრატიზაცია. პარადოქსულად,
დამოუკიდებელი ქვეყნის მთავრობა კოლონიალიზმის ეპოქაში
შემუშავებულ სტრატეგიას მიმართავდა.

მეცხრამეტე საუკუნის ინტელექტუალური ელიტის სტრატეგიაა:
დავეუფლოთ ევროპულ ცოდნას შუამავლის გარეშე და ასე მივუახ-
ლოვდეთ უმთავრეს მიზანს. უნდა დავემსგავსოთ უშუალოდ ევროპას
და არა რუსეთით გაშუალებულ ევროპას: „...ჩვენ დარწმუნებულნი
ვართ, რომ ჩვენი ახალ-თაობა მარტო „ქვეყნის სანახავად“ არ მი-
დის ევროპაში. ამ შემთხვევაში ისინი უფრო გონიერი აზრით ხელ-
მძღვანელობენ: ისინი მიდიან ევროპიული სწავლა-მეცნიერებისა და
ცხოვრების გასაცნობად და შემდეგ ამაების თავის ქვეყანაში დასამ-
კვიდრებლად. ვინ გაამტყუნებს იმათ ამგვარი განზრახვისათვის?
ვინ გაბედავს იმის თქმას, რომ დასავლეთი ევროპის ცხოვრების წა-
ბაძვა და იქიდგან პირ-და-პირ მეცნიერების გადმოტანა ათას წილათ
უკეთესი არ იქნება ჩვენთვის, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყნიდამა?
განა ყოველთვის ის წყაროს წყალი არ სჯობია, რომელიც პირ-და-პირ
მინიდამ ამოჩუხჩუხებს და განა არ იცით, რომ წყაროდამ მოშორებუ-
ლი წყალი (აქ აშკარად იგულისხმება რუსეთის იმპერიიდან მიღებული
ცოდნა. - ე.ჯ., გ.ს.) ხანდისხან ისეთს რამეებს შეითვისებს გზაში, რომ
შემდეგ იმის გამოყენება თითქმის შეუძლებელია?“¹⁷

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ინტელექტუალური ელიტა ევ-
როპას განიხილავს როგორც მასწავლებელს. მართალია, სიტყვა „მას-
წავლებელი“ ღიად გამოთქმული არ არის, მაგრამ მრავალი ავტორი
ევროპას დაუფარავად ამ სტატუსს ანიჭებს. ასე მაგალითად, 1864
წელს დიმიტრი ყიფიანი წერს: „ყოველივე მზათა გვაქუს ევროპელები-
საგან მოფიქრებული, გაკეთებული და საქმეში შემოტანილი. ჩვენ და,
რომელთაც არასფერზე შრომა არ გაგვინევიარა, გვრჩება მხოლოთ,
რომ ეს მზათ შემოღებული მივითვისოთ ჩვენ სასარგებლოთ. ჩუენ
მოგვინდება არც მეასედი იმ შრომისა, რომელიც ევროპიელთ გასნი-
ეს. იმედი მაქვს ყველა დამეთანხმოს ამაზედ, იმიტომ რომ თავდაპირ-
ველი მოძებნა, მოპოვება, გაკეთება და გამშუენიერება საგნისა უფრო

17. ქვარიანი, სიმონ. 1897. რა გვარი ცოდნა უფრო გვეჭირვება ქართველებს. მეურნე.
15 ივნისი

ძნელია, ვიდრე გაცნობა და მითვისება ამ საგნისა სწავლით".¹⁸ სიტყვა „მითვისება“ აქ დამონაფებას გულისხმობს, ხოლო დიმიტრი ყიფიანის ამ ციტატაში ევროპას მასწავლებლის სტატუსი აქვს მინიჭებული, როგორც ყიფიანი ამბობს „მითვისება“, წარმოდგენილია როგორც მნიშვნელოვანი კულტურული ამოცანა. ეს „მასწავლებლობა“ ეხება ცხოვრების ყველა სფეროს – განათლებას, სოფლის მეურნეობას, ტექნოლოგიას, ეკონომიკასა და ვაჭრობას, ქალთა განათლებას, პოლიტიკურ მონაწილას, ინფრასტრუქტურას და, ზოგადად შეიძლება ითქვას, ყოველდღიურობასა და ცხოვრების წესს.

სრულებით უფლებამოსილი ვართ, დავსვათ კითხვა: რომ არა რუსეთი, გაიკვლევდა თუ არა საქართველო გზას ევროპისაკენ, მოხდებოდა თუ არა მისი ევროპეიზაცია? ცხადია, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა საქართველოს ევროპეიზაციის საქმეში. მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ დამკვირვებელს ეს სრულებით გაცნობიერებული აქვს. მაგალითად, 1868 წელს კონსტანტინე მამაცაშვილი წერს: „...ქართველები სრულებით სხვა მდგომარეობაში არიან, ვიდრე დანარჩენი აღმოსავლეთის ხალხნი: რადგანაც საქართველო აღიარებს ქრისტიანობას და თავისი ბედი და ისტორია რუსეთთან შეაერთა, ამისთვის ეს უფრო ევროპას ეკუთვნის, ვიდრე აზიას“.¹⁹ რადგან მეცხრამეტე საუკუნემდელი ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეების ევროპული პროექტი დამარცხდა, რუსეთთან შეერთება ამ პოლიტიკური მარცხის ალტერნატივადაა წარმოდგენილი. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ ევროპისაკენ გზაზე რუსეთი განიხილება არა როგორც მიზანი, არამედ როგორც საშუალება. რუსეთი ბოლო გაჩერება არ არის. ამ მოსაზრების გამყარება იმითაც არის შესაძლებელი, რომ ქართველები ძალიან ადრე მიხვდნენ, თუ სად მოხვდნენ და რას წარმოადგენდა რუსეთის იმპერია.

რუსეთის იმპერიის შეფასების ერთ-ერთი ნიმუში მოცემულია იაკობ გოგებაშვილის სოხუმის ოლქის მმართველ აპოლონ ვვედენსკისთან დისკუსიაში, რომელიც გაიმართა რუსეთ-თურქეთის (1877-1878) ომის შემდეგ დაცარიელებული აფხაზეთის ახალმოსახლეების ჩასახლების ირგვლივ. მუსლიმ აფხაზთა მუჰაჯირობის შემდეგ აფხაზეთი გავერანდა და იაკობ გოგებაშვილმა წამოაყენა აფხაზეთში აფხაზებთან კულტურულად, ცხოვრების წესით ახლოს მდგარი და მსგავს

18. ყიფიანი, დიმიტრი. 1864. ჩვენი ნაცარ ქექიები. ცისკარი. იანვარი

19. მამაცაშვილი, კონსტანტინე. 1868. რამდენიმე ცნობა საქართველოზე: (თარგმანი კონსტანტინე მამაცაშვილის სტატიისა). დროება. 19 ივლისი

ეკოლოგიურ გარემოში ცხოვრების გამოცდილების მქონე მეგრელების ჩასახლების იდეა. ამას მოჰყვა აფხაზეთის ოლქის მმართველის აპოლონ ვედენსკის პასუხი, სადაც ის მეგრელებს ჩამორჩენილებად, შესაბამისად, აფხაზეთის ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით გამოუსადეგარ ხალხად მოიხსენიებდა და მოითხოვდა, რომ აფხაზეთში, მისი აზრით, სამეურნეო თვალსაზრისით განვითარებული რუსეთის სამხრეთში მოსახლე რუსები უნდა ჩასახლებულიყვნენ. გოგებაშვილმა ვედენსკისადმი თავის პასუხში აღნიშნა, რომ რუსი გლეხი ჩამორჩენილია და რუსეთში სოფლის მეურნეობას გერმანული ახალმოსახლეები ავითარებენ. სოფლის მეურნეობის განვითარების რესურსი და განათლება რუს გლეხს არა აქვს და ამის მიზეზი, გოგებაშვილის აზრით, რუსეთის იმპერიის ინგლისის იმპერიასა და შერთებულ შტატებთან ღრმა ჩამორჩენილობა იყო. ფაქტორივად, იაკობ გოგებაშვილმა რუსეთს "ჩამორჩენილი იმპერია" უწოდა. შეიძლება გოგებაშვილისეულ რუსეთის ამგვარ შეფასებაში ერთგვარი „გულდანყვეტაც“ ამოვიკითხოთ: რომ საქართველოს დამპყრობელშიც არ გაუმართლა და ისტორიამ უდისციპლინო და ჩამორჩენილი იმპერიის ნაწილად ყოფნა მიუსაჯა.

ცხადია, ამგვარი შეფასების შედეგი არის ქართველთა მცდელობა, დაემონაფონ „პირველწყაროს“ – ევროპას, საიდანაც უნდა მიიღონ განათლება და ვის მაგალითზეც მოაწყონ თავიანთი სამეურნეო ცხოვრება. ეს სრულიად ექსპლიციტურად აქვს გამოთქმული სერგეი მესხს: „ყოველგვარი ცოდნისა, განათლებისა, ცხოვრების გაუმჯობესობისა და წარმატების წყარო ჯერ-ჯერობით დასავლეთი ევროპა არის. ყველა ხალხები, და მათ შორის რუსებიც, ამ წყაროს ენაფებიან და აქედამ გამოაქვთ ყველაფერი, რაც კი საუკეთესოა, კაცის მანუგეშებელია და წინ წამწევი ამ ხალხების ცხოვრებაში... ვინ გაბედავს იმის თქმას, რომ დასავლეთი ევროპის ცხოვრების წაბადვა და იქიდგან პირ-და-პირ მეცნიერების გადმოტანა ათას წილათ უკეთესი არ იქნება ჩვენთვის, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყნიდამა? განა ყოველთვის ის წყაროს წყალი არ სჯობია, რომელიც პირ-და-პირ მიწიდან ამოჩუხჩუხებს და განა არ იცით, რომ წყაროდამ მოშორებული წყალი ხანდისხან ისეთს რა-

20. ი. გოგებაშვილისა და ა. ვედენსკის დისკუსია იხილეთ: *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 26 сентября. *Тифлисский Вестник*. 27 септембერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 27 сентября. *Тифлисский Вестник*. 28 септембერი.; *Введенский, А.* 1877. *К вопросу о будущей колонизации Абхазии. Кавказ*. 15 октомбერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 5 ноября. *Тифлисский Вестник*. 6 ноემბერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 7 ноября. *Тифлисский Вестник*. 8 ноემბერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 8 ноября. *Тифлисский Вестник*. 9 ноემბერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 9 ноября. *Тифлисский Вестник*. 10 ноემბერი.; *Гогобашвили, Я.* 1877. *Тифлис*, 11 ноября. *Тифлисский Вестник*. 12 ноემბერი

მეებს შეითვისებს გზაში, რომ შემდეგ იმის გამოყენება თითქმის შეუძლებელია? მაშ მივესალმით ამ ახალ მოვლინებას და გზა დაულოცოთ იმ ახალგაზრდებს, რომელნიც მიელტვიან ევროპისაკენ დედანი წყაროს დასანაფებლად.²¹ დაახლოებით ასეთსავე მოსაზრებას გამოთქვამს სიმონ ქვარიანი, რომელიც წერს: "ჩავხედოთ ერთათ ქართველი ერის მკვნესარე სულში, შევიგნოთ მისი ჭრილობანი, შევიგნოთ ჩვენი დღევანდელი ცხოვრება, ჩვენი ეკონომიკა, ჩვენი კულტურა, ჩავუკვირდეთ მსოფლიო ისტორიის კანონებს და ვცნოთ ქართველი ერის მეფარახათ, ჩვენი ეკონომიურ ნარმატიების დედა-ღერძად ევროპის მეურნეობა და მრეწველობა. ვცნოთ რუსეთისა და ჩვენი სპეციალური სკოლები ჩვენთვის უვარგისათ, ვეცადოთ გავგზავნოთ ბლომათ ჩვენი ნიჭიერი და მომზადებული ყმანვილები ევროპაში მეურნეობის და სამეურნეო ტექნიკის შესასწავლათ".²²

მაგრამ სად გადის საზღვარი ევროპასა და არაევროპას შორის? მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლისთვის ეს საზღვარი პირველ რიგში პოლიტიკური საზღვარია რუსეთის იმპერიასა და ევროპულ სახელმწიფოებს შორის. მაგრამ არსებობს უფრო მნიშვნელოვანი საზღვარი და განსხვავების უფრო მნიშვნელოვანი ინდიკატორი, ვიდრე პოლიტიკური საზღვარია. ასეთი ინდიკატორია, მაგალითად, გზები, სკოლები, განათლება, ინფრასტრუქტურა და მართვა. „...მოგვთხოვეს ბაშფორთები და ნახევარ საათის შემდეგ გაგვისტუმრეს ავსტრიის სტანციაში, რომელიც სამ ვერსტზე იქნება დამორებული ვოლოჩინსკის სტანციაზე. კონდუქტორების მიხრა-მოხრა და ტანოვანება, ვაგზლის სიმშვენიერე, ვაგონების სიმაღლე და სიფაქიზე – ყველა ეს ცხადათ გვიმტკიცებდა, რომ რუსეთს გამოვეთხოვეთ და უცხო ქვეყნის სამზღვარზე გავედით.“²³ სხვათა შორის, საზღვრისადმი ეს დამოკიდებულება მეოცე საუკუნის ბოლომდე არ შეცვლილა. მაგალითისთვის, ცივი ომის პერიოდში „ციმბირი ინყებოდა „ჩეკ-პოინტ ჩარლისთან“ ბერლინის ცენტრში, აღმოსავლეთ და დასავლეთ ბერლინის საზღვარზე.“²⁴

21. მესხი, სერგეი. 1872. საქართველო: ახალი მიმართულება ჩვენი ახალ-თაობისადრეობა. 20 ოქტომბერი

22. ქვარიანი, სიმონ. 1897. რა გვარი ცოდნა უფრო გვეჭირვება ქართველებს. მეურნე. 15 ივნისი

23. ცხვედაძე, ნიკო. 1878. მოკლე შენიშვნები სამზღვარგარეთიდან. ივერია. 10 აგვისტო, 17 აგვისტო, 24 აგვისტო, 31 აგვისტო, 7 სექტემბერი, 5 ოქტომბერი, 19 ოქტომბერი, 26 ოქტომბერი

24. Applebaum, Anne. Iron Curtain. The Crushing of Eastern Europe 1944-1956. (New York: Anchor Books, 2013) p. 413

რა ვუყოთ ჩვენს ტრადიციებს? ეს კითხვა ისეთივე აქტუალურია მეცხრამეტე საუკუნეში, როგორც დღეს. განსხვავებით დღევანდელობისაგან მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლები ბევრად უფრო რაციონალურები არიან და ტრადიციისა და ევროპული მოდერნიზაციის დაპირისპირებაში ამ უკანასკნელის მხარეს დგანან. ტრადიციასა და მოდერნიზაციას, ქართული ცხოვრების და ევროპული ცხოვრების წესის დაპირისპირებაში ავტორები ცდილობენ, ქართული ტრადიცია არ უარყონ, მაგრამ ამ ტრადიციებს კრიტიკულად განიხილავენ და ევროპულთან/რაციონალურთან/მეცნიერულთან კონფლიქტის შემთხვევაში უპირობოდ "გონების" – ევროპის – მხარეს დგებიან. „...ყოველს შემთხვევაში ადათსა და ჩვეულებას მხოლოდ მაშინ უნდა ვიცავდეთ შეურყევლად და პატივსა ვცემდეთ, როცა არ არის წინააღმდეგი გონებისა და სარგებლობისა. ძველი ადათის დაცვის სასარგებლოთ ხშირად მოჰყავთ, რომ ესა და ეს ადათი რამდენიმე საუკუნეა რაც დანესებულიაო. მაგრამ ეს საბუთი ხშირად უსაფუძვლოა. ბევრი ამგვარი ადათი და ჩვეულება ადრე ყოფილა კარგი და სასარგებლო და შემდგომ რაკი გარემოება ადგილისა გამოცვლილა, გადაქცეულა უსარგებლოდ და მავნებლად და თუ აქამდის არ შეცვლილა, ამის მიზეზი ის არის, რო ეს შეცვლა ფიქრად არავის მოსვლია.“²⁵

არგუმენტი ამგვარი არჩევანის სასარგებლოდ არის მეცნიერების უპირატესობა ტრადიციაზე. ტრადიცია, მეცხრამეტე საუკუნის ქართული დამკვირვებლების აზრით, არის ავტომატური და გაუაზრებელი გამეორების და არა რაციონალური აზროვნების შედეგი: „სასუქის ზემოქმედება ძველის ძველთაგანვე ჰქონია ხალხს შემჩნეული. ჩვენმა ხალხმაც იცის ეს, მაგრამ ეს ცოდნა დღესაც, როგორც ძველათ, ბნელია, უანგარიშო, მხოლოდ დაკვირვებაზე დაფუძნებული და ტრადიციით ერთის თაობისაგან მეორისათვის გადმოცემული, განათლებულს ქვეყნებში კი, ცოტათი თუ ბევრათ, დღეს უკვე შეგნებული ნამდვილათ დაფასებული, ანგარიშიანი ცოდნაა. ჩვენ ვიცით მხოლოდ, რომ სასუქი მცენარისათვის კარგია, მარგებელია და მეტი არაფერი. რისთვის, როგორ ან რით არის იგი კარგი, მარგებელი, ჩვენ ეგ არ ვიცით. ამიტომაც, რომ ჩვენ მიწის სასუქათ სხვა არა გვგონია რა სასარგებლო თუ არა „საქონლის პატივი“, რადგან დაკვირვება მხოლოდ ამ მხრივ გვქონია, და ეჭვიც კი არ შეგვპარვია, რომ სხვა რაიმესაც შესძლებიყოს მიწის გასუქება. საქმე თურმე სულ სხვანაირათ ყოფილა...“²⁶

25. გუთნის დედა. 1863. ხელთ მძღვანელი მიწის მოქმედისა. 15 იანვარი
26. ნანეიშვილი, ალექსანდრე. 1897. სასუქის მოვლა-მომზადება საფრანგეთში. მეურნე.
14 სექტემბერი

„ყოველი გაუნათლებელი ხალხი საზოგადოთ და მეტადრე ქართველი ყველა ძველებურს მაგრა ეჭიდება. ძველებურს, მამა-პაპეული საზოგადო წესი, რიგი, ჩვეულება, იარაღები, როგორც კერპს. მამა-პაპეული ყოველი საოჯახო და სახელოსნო იმას მიაჩნია ისეთ განძათ-ქონებათ, რომლის უკეთესი სხვას არავის აქვს და მაშასადამე ყოველი ცვლილება-გაუკეთესება მათი სრულიად ამოა იმათის აზრით.“²⁷

„ამ სახით სამაგალითო ფერმა რომელშიაც ხვნა-თესვა და სხვა სასოფლო ხელობა არიან დაწყობილნი საუკეთესო რიგზედ, წარმოგვიდგენს თვალსა ხილულს გამოცდილებასა. რაც უნდა ძლიერი იყოს კაცის სიყვარული ძველი წესდებულებისათვის, რაც უნდა ღრმად გაედგას იმაში ძირკვი ცრუ მორწმუნებასა, თუკი თვალთ დაინახავს ახალი რიგის უმჯობესობასა, თუკი თავისივე გონებით შაიტყობს, რომ სასარგებლოა ძველი წესის გამოცვლა, მაშინ რაღა დააბრკოლებს მიბაძვაში.“²⁸

მიუხედავად იმისა, რომ მოდერნიზაციას და ევროპეიზაციას მრავალი დაბრკოლებები აქვს გადასალახავი, მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი ავტორები ოპტიმისტურად არიან განწყობილნი. ამ ოპტიმიზმის საფუძველს მათ აძლევთ ის, რომ კონკრეტული ტექნოლოგიური და სამეცნიერო სიახლეების შემოსვლა და მათი წარმატება ტრადიციის ინერციით მოქმედ ადამიანს გააკეთებინებს არჩევანს მოდერნიზაციის სასარგებლოდ და მას რაციონალური მსჯელობისა და მოქმედების პროცესში ჩართავს.

ტრადიციულ სოფლის მეურნეობასთან ერთად მოდერნიზაციის მთავარ დაბრკოლებად მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ დამკვირვებლებს წარმოუდგებათ ვაჭრობა და ვაჭრობისადმი ქართველების მტრული დამოკიდებულება (რომლის არსებობაც ქართული მხატვრული ლიტერატურული ნარატივებითაც დასტურდება). ზოგადად, როგორც ევროპულ, ქართულ ფეოდალურ სისტემაშიც ვაჭრობისადმი და ვაჭრობისადმი დამოკიდებულება გამომდინარე ქრისტიანული მოძღვრებიდან პრობლემური იყო. ეს დამოკიდებულება საფრანგეთის რევოლუციამ გადალახა. მესამე წოდებამ აღიარებას მიაღწია და ვაჭრობას ჩამოშორდა უარყოფითი კონოტაცია. მაგრამ საფრანგეთის რევოლუციურ იდეებსა და რუსეთის იმპერიას შორის გაჩხერილი პროევროიპელი ქართველი დამკვირვებლები მოდერნიზაციის და განვითარების მნიშვნელოვან საშუალებად მიიჩნევენ ვაჭრობისად-

27. ჯანდიერი, ვლადიმერ. 1883. წერილი რედაქტორთან. დროება. 18 მაისი
28. სერებრიაკოვი [ოქრომჭედლიშვილი], ივანე. 1862. აშენება ორისა ფერმისა კავკაზისა მხარესა. გუთნის დედა. 1 იანვარი

მი ზიზლის გადალახვას და ამ საქმიანობის გაცივილურობას: "ჯერ-
 ჯერობით, ვიმეორებ, საჭიროა და საკმარისია მარტო ის არსები-
 თი ცვლილება ვიტვირთოთ ჩვენის შეხედულობისა, რომ ინდოეთის
 კასტების თვალთ კი არა, ევროპიულად ვითვალისწინებდეთ და
 ვეპყრობოდეთ ვაჭრობას, ღირსეულს პატივს ვცემდეთ მისს ღირსე-
 ტად ადვილი ეგონება უმეტესს ნაწილს მკითხველებისას. ნამდვილად
 კი მეტისმეტად ძნელია ჩვენის საზოგადოებისათვის, რომელსაც
 საუკუნოების განმავლობაში დედის რძესთან ერთად შეუთვისებია
 სულ სხვა შეხედულება. ჩვენს მოზარდს თაობას ათას ნაირ საგნებს
 და ცნობებს ასწავლიან. მათი სიუხვე და სიმრავლე პროგრამებში
 ალამაგ როდილა სტოვებს მოზარდის ზნეობრივის განრთვნისათვის.
 ამიტომაც მამა-პაპური შემცდარი შეხედულება ჯაფაზე, შრომაზე,
 ალებ-მიცემობაზე, ვაჭრობაზე, შეუცვლელად გადადის ერთის თაო-
 ბიდან მეორეში; აგრეთვე შეუცვლელად გადადის ჩვეულ უსაქმოების
 დამუქთა-მჭამლობის ნატვრა და ქება. ამ დედა-ბოძებზეა დამყარებუ-
 ლი თალი ჩვენის ერის ეკონომიურის უძღურებისა. სანამ ამ დედა-ბო-
 ძებს არ შევმუსრავთ, და მათს ადგილზე მკვიდრ საკურთხეველს არ
 ავაგებთ პატიოსანის შრომის თაყვან-საცემლად, მანამდე ნამდვილის
 წარმატებისა და განათლების მაღლი ჩვენ არ გვეღირსება და არც
 მოგვიხდება".²⁹ ვაჭრობისადმი ნეგატიური დამოკიდებულების და-
 საძლევად ქართველი დამკვირვებელი ქართული საზოგადოებისთვის
 არცთუ ისე სასიამოვნო წარსულის გახსენებასაც არ ერიდება: "ჩვენ-
 განს ბევრს ისიც ეხსომება, რომ, არა თუ ვაჭრობა და ყიდვა-გაყიდვით
 თავის რჩენა, თვით საკუთარი მოსავლის გაყიდვა სამარცხვინოდ ით-
 ვლებოდა მებატონეებში. სოფლის თავადი ან აზნაური მალვით ჰყიდ-
 და თავისს პურს, ან შეშას, ან ღვინოს, ან სიმინდს. მომაკვდინებელ
 ცოდვად მიაჩნდათ ეს საქმე იმათ, ვინც შინა-ყმის, მოჯალაბის, მოახ-
 ლის და გლეხის გაყიდვას არ თაკილობდნენ წინად... პირველად რომ
 ხმა გავარდა ჩვენში, ერთს დიდ მებატონეს თუთუნი (თამბაქო) გაუ-
 ყიდნიაო, მთელს საზოგადოებაში მარტო ძრახვა ისმოდა: „შეურცხვა
 დიდ-კაცობა, მიკიტნის ხელობას შესდგომიაო!“ როცა მოახლეებისა
 და შინა-ყმების გაყიდვა კანონმა აკრძალა, ჩვენმა მოწინავე წოდებამ
 მინა-წყლის გაყიდვას გაუსვა ხელი, და მარტო მაშინ გაიცნო მოსავ-
 ლის გაყიდვის უმანკოება, როცა თვით ეს მოსავალი იმოდენად შეუმ-
 ცირდა, რომ თვითონაც საყიდელი გაუხდა."³⁰

29. ნიკოლაძე, ნიკო. 1894. შინაური მიმოხილვა : საქონლის გამზიდავი ვაჭრობა. მოამბე-
 დეკემბერი

30. იქვე

მეცხრამეტე საუკუნის დამკვირვებლები ცხადად ხედავენ, რომ ვაჭრობისადმი დამოკიდებულების შეცვლასთან ერთად უნდა ასე ახასიათებს: „თავის გამდიდრებისათვის, ჩვენებური ვაჭარი არაფერს არ დაზოგავს, ყველა სახსარი კარგია, ყველა გამოსადეგათება – ყველა გამოდგება. მაგარი მაუდის მაგიერად – დამპლის შეტყუილება, კარგი ფქვილის მაგიერად – გაფუჭებულის გასაღება, მანეთში ვაჭრობათ მიაჩნია!“³¹ ვაჭრობის კულტურა მაინც შეიცვლება, რადგან ისტორიის ლოგიკა მთელი კაცობრიობის გავეროპულობაში მდგობასა და მომხმარებლის მოტყუებაზეა დაფუძნებული, ევროპული კულტურის ზეგავლენით ტრანსფორმირდება და მომავალი მაინც ევროპულ ვაჭრობას ეკუთვნის: „...მაგრამ ერთს ვინინასწარმეტყველებ: ამისთანა ვაჭრობას მკვიდრი საფუძველი არა აქვს. ვინც პირველი გამოჩნდება ახლანდელ ჩვენს ვაჭრებზე უფრო გონიერი, მოხერხებული და ცოტათი მაინც უპატიოსნესი ჩვენი წარმოება და ვაჭრობაც, უეჭველია, იმის ხელში ჩავარდება. „მოტყუებითა სოფელი არვისა მოუჭამია“.³² აქ აშკარად იკვეთება ქართველი ინტელექტუალების მცდელობა დაამკვიდრონ ევროპული ვაჭრობისა და ეკონომიკური საქმიანობის ეთოსი, რომელიც ანგლო-საქსურ ტრადიციაში ცნობილია ცნებით ბუსინესსლიკე ცონდუცტ. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აქ სიტყვა „ვაჭრობა“ ფართო აზრითაც შეიძლება გავიგოთ და ტრადიციული ვაჭრობის კრიტიკაში შეიძლება დავინახოთ ცხოვრების და ადამიანური საქმიანობის ყველა სფეროს კრიტიკა.

თანამედროვე საქართველოშიც ევროპისადმი ნიჰილიზმს კვებავს ჩვენი ტექნოლოგიური ჩამორჩენა და შიში, რომ ჩვენ ვერასდროს გავუთანასწორდებით ევროპას. „ვარდების რევოლუციის“ დროს და რევოლუციის შემდეგი მთავრობისა და პოლიტიკური ლიდერების ერთ-ერთი მთავარი გზავნილი იყო, რომ ჩვენ შეგვიძლია ძალიან სწრაფად დავძლიოთ უფსკრული, რომელიც არსებობს ქართულ პოსტ-საბჭოთა საზოგადოებასა და ევროპულ საზოგადოებას შორის. ამიტომ „ვარდების რევოლუციის“ მთავრობის წარმომადგენლები ხშირად უსვამდნენ ხაზს კონკრეტული პროექტების წარმატებას (მაგალითად, იუსტიციის სახლი, საპატრულო პოლიცია და სხვა) და ამით ცდილობდნენ ქართველების ნიჰილიზმი, პრობლემების ვერ-

31. მესხი, სერგეი. 1874. ჩვენებური ვაჭრები და ვაჭრობა. დროება. 22 ნოემბერი

32. იქვე

დაძლევის შიში გადაელახათ. მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ დამ-
კვირვებლებსაც კარგად აქვთ გაცნობიერებული რუსეთის იმპერიის
და, შესაბამისად, საქართველოს ჩამორჩენა ევროპულ ცივილიზაცი-
ასთან და ამ ჩამორჩენის ნიადაგზე წარმოჩენილი შიშის და ნიჭი-
ლიზმის დასაძლევად ხშირად მიმართავენ შვეიცარიის წარმატებულ
მაგალითს, რადგან ქართველი დამკვირვებლებისთვის შვეიცარიის
ლანდშაფტურად, ეთნიკურად და რელიგიურად საქართველოს მსგავს-
სი ქვეყანაა: „რაც ევროპაში ქვეყნებია არც ერთი ისე არ ჰგავს ჩვენს
მხარესა, როგორც შვეიცარია, თუ მივხედავთ მდებარეობა და საზოგა-
დოდ ბუნების თვისებასა ისიც აქაურივით მთიანი ადგილია, დაყოფი-
ლი ხევებითა და ღელეებითა; იქაც მთის ძირებში ცხელი ადგილებია,
სადაც ხეირობს ვაზი და მრავალ გვარი ხეხილი. მრავალგვარი ხალხი,
განსხვავებული ერთმანეთისგან ჩამომავლობითა, სახითა, ენითა და
ჩვეულებითა. ბუნება თითქო ერთია აქაცა და იქაცა, მაგრამ ხალხის
მოქმედებასა, ხელოვნობასა, სარჩოსა არა აქვსთ არაფერი მსგავსე-
ბა. კლდე კარიანობამ ვერ დაუშალა შვეიცარიას შემოტანა და მიღება
ვერცა ერთის იმ განათლების ნაყოფებისა, რომელნიცა აქვსთ სასიქა-
დულოდ ევროპიელებსა. როგორც სხვა ევროპიის მხარეს შვეიცარია-
საც აქვს მშვენიერი შოსსები და რკინის გზები იმისთანა ადგილებში
სადაც ჩვენში საფეხური გზები ძლივ მოუმსგავსებიათ. უთვალავი
ფაბრიკები ამზადებენ ყოველს გვარს ევროპიულ საქონელსა. განათ-
ლება, მშვენიერი სამოქალაქო დანყობილება შვეიცარიისა არ ჩამოუ-
ვარდება არც ერთს ევროპიის ქვეყანას. მრთელი შვეიცარიის მიწები
ისეა გაკეთებული და ხმარებული, რომ იშვიათად იპოვნის კაცი გა-
მოსაყენ ადგილსა, რომელიც არ აძლევდეს თავის შესაფერ სარგე-
ბლობასა. შვეიცარია ჰზრდის სამ მილიონს ხალხსა იმოდენა ადგილში,
სადაც ჩვენში ნახევარი მილიონიც ვერ მოთავსებულა. დიდი მნიშვნე-
ლობა აქვს ჩვენში ამ ქვეყნის მაგალითსა. ჩვენთვის ამიტომ, რომ თუ
არავის დაუმტკიცებია სრული და მიუცილებელი უფლება ბუნების
თვისებისა კაცის მოქმედებაზედ, უეჭველია მაინც, რომ ამ თვისება-
სა აქვს დიდი გავლენა მრავალგვარ საქმეზედ, მეტადრე რაც შეეხება
მინის შემუშავებასა და მასზედ დაფუძნებულ კაცის სიმდიდრესა და
წარმატებასა. ბევრი ამბობს ჩვენში: ესა და ეს საქმე ამისთანა კლდე
კარში არ გამოდგებაო; რაც რა მამ პაპას შემოუღია იმაზე უკეთესს
ვერას მოიგონებენო: ამ გვარი ხმაურობისა მაგალითის უცოდნელო-
ბითგან წარმოდგება, სადაც არ არის სხვა უფრო უკადრისი მიზეზი.
მართალი ის არი მხოლოდ, რომ ზოგ ადგილას ბევრი შრომა უნდა, ზო-
გან მცირე და თავდაპირველად სასონარკვეთილება სიზარმაცის ნი-
შანია. შვეიცარიას ამისთანა კლდე კარშივე დაუდვია საფუძველი გა-
ნათლებისა და სარჩოობის შემატებისა და თუ ასულა იმისთანა მაღალ

ხარისხზედა, ჩვენ უნდა იმედი გვქონდეს, რომ კლდე კარიანობა არც ჩვენთვის შეიქმნება უძლეველ დაბრკოლებათ.³³ ქართველ დამკვირვებლებს ასევე კარგად ესმით, რატომ მიაღწია შვეიცარიამ წარმატებას სამეურნეოსა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ეს არის შრომის რაციონალური ორგანიზაცია, დროისადმი პროტესტანტიზმით განპირობებული რაციონალური დამოკიდებულება და მაღალი სოციალური კაპიტალი, რომელიც აკლია ქართულ კულტურას, მაგრამ რომლის „მითვისება“ ქართველ დამკვირვებლებს გადაუჭრელ ან გადაუღახავ ამოცანად არ მიაჩნიათ.

ცხადია, მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი დამკვირვებლების პროევროპული განწყობების ფორმირებაზე ასევე დიდ ზეგავლენას ახდენდა რუსული „ზაპადნიკების“ პროდასავლური ინტელექტუალური მოძრაობა, მაგრამ განსხვავებით რუსული „ზაპადნიკობისაგან“ ქართული მედასავლეთეობა და ქართული პროევროპული აზრი პროევროპელობას რუსეთის იმპერიასთან დაშორებისათვის, რუსეთის ჩამორჩენილობის დემონსტრირებისათვის და საკუთარი ნაციონალური იდეის ფორმირებისთვის იყენებდა.

მეცხრამეტე საუკუნის პრესის და ამ პრესაში განხილული პრობლემების გაცნობისას მკითხველს შეიძლება გაუჩნდეს შთაბეჭდილება, რომ საქართველო ერთგვარ მოჯადოებულ წრეზე ტრიალებს. თუ არ ჩავთვლით ქვეყნის მიერ მოპოვებულ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას, დღესაც საქართველოს იგივე პრობლემები აქვს, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის დამკვირვებლებმა გამოკვეთეს. ამ არცთუ მცდარ შთაბეჭდილებას თავისი საფუძველი აქვს. კერძოდ, ეს საფუძველი უნდა ვეძებოთ იმაში, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში გაჩენილი ეროვნული იდეა და კულტურული, პოლიტიკური და სოციალური პრობლემების გადაჭრის ხშირად ერთმანეთს დაპირისპირებული იდეების (მემარცხენე, მემარჯვენე, ლიბერალური და კონსერვატიული) სპონტანური განვითარება, რაც 1918 წელს უნდა მოჰყოლოდა, საბჭოთა ოკუპაციამ გაყინა, რამაც პრობლემების კონსერვაცია განაპირობა. 1991 წელს ჩვენ ეს პრობლემები გავალღვეთ და მათ განწყვეტას ერთი საუკუნის დაგვიანებით ვცდილობთ. აქედან არის სწორედ დეჟავიუს ის განცდა, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის მედიის კითხვისას გვიჩნდება. ევროპაზე დაკვირვების მეშვეობით ქართული საზოგადოება მეცხრამეტე საუკუნეში ახდენს ჯერ კიდევ კოლონიადმყოფი საქართველოს სამომავლო ადგილის განსაზღვრას მსოფლიოს პოლიტიკურსა და კულტურულ რუკაზე და ეს ადგილი არის არა ერთმორწმუნე რუსეთი, არამედ ადამიანის ღირსებაზე

33. გუთნის დედა. 1863. შვეიცარიის ყველის გაკეთება. 15 ივნისი

ორიენტირებული ევროპა. ამიტომ სულაც არ არის გასაკვირი თერგ-
დალეულებიდან მოყოლებული მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ ინ-
ტელექტუალთა ერთსულოვანი პროდასავლურობა. ჩვენ ვერ შევა-
დარებთ თანამედროვე საზოგადოებისა და მეცხრამეტე საუკუნის
საზოგადოების დამოკიდებულებებს ევროპისადმი, თუმცა შეგვიძ-
ლია თანამედროვე და მეცხრამეტე საუკუნის მედიების კონტენტის
შედარება და აქედან გარკვეული დასკვნის გამოტანა: მეცხრამეტე
საუკუნის მედიის კონტენტი ბევრად უფრო პროევროპულია, ვიდრე
თანამედროვე საქართველოს მედიის კონტენტი.